

METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING AND OPTIMIZING THE RISK MANAGEMENT PROCESS IN CONSTRUCTION ENTERPRISES

Mirzayev Bakhtiyorjon Obokulovich - Andijan State Technical Institute
Senior Lecturer, Department of civil engineering

Abstract: Risk management in construction companies consists of forecasting the occurrence of unfavorable situations and taking measures to prevent negative consequences after their occurrence. Losses and damages can occur in various forms and scales, at different times, in a variety of conditions, practically everywhere where there is ignorance or inattention to the possible negative consequences of entrepreneurial activity. Knowing this fact helps to rationally and systematically analyze business risks, to form the necessary methodological approaches for independent classification and assessment of risks in order to develop methods for managing them [1].

Keywords: construction, risk, management, assessment, enterprise, audit, insurance.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ И ОПТИМИЗАЦИИ ПРОЦЕССА УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ НА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

Мирзаев Бахтиержон Обокулович-Андижанский государственный
технический институт Старший преподаватель кафедры «Гражданское
строительство»

Аннотация: Управление рисками на строительных предприятиях заключается в прогнозировании возникновения неблагоприятных ситуаций и принятии мер по предотвращению негативных последствий после их возникновения. Потери и ущерб могут возникать в различных формах и масштабах, в разное время, в самых разнообразных условиях, практически везде, где существует незнание или невнимание к возможным негативным последствиям предпринимательской деятельности. Знание этого факта помогает рационально и системно анализировать предпринимательские риски, формировать необходимые методические подходы для самостоятельной классификации и оценки рисков с целью разработки методов управления [1].

Ключевые слова: строительство, риск, управление, оценка, предприятие, аудит, страхование.

QURILISH KORXONALARIDA RISKLARNI BOSHQARISH JARAYONINI BAHOLASH VA OPTIMALLASHTIRISHNING USLUBIY YONDASHUVLARI

Mirzayev Baxtiyorjon Obokulovich - Andijon davlat texnika instituti "Qurilish muhandisligi" kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish noqulay vaziyatlarning yuzaga kelishini bashorat qilish va ulardan keyin salbiy oqibatlarining oldini olish choralari ko'rishdan iborat. Yo'qotishlar va zararlar har xil shakl va miqyosda, turli vaqtlarda, eng xilma-xil sharoitlarda, tadbirkorlik faoliyatining mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarini bilmaslik yoki e'tiborsizlik bo'lgan deyarli hamma joyda namoyon bo'lishi mumkin. Ushbu faktni bilish tadbirkorlik risklarini oqilona va tizimli tahlil qilishga, ularni boshqarish usullarini ishlab chiqish uchun risklarni mustaqil tasniflash va baholash uchun zarur uslubiy yondashuvlarni yaratishga yordam beradi [1].

Kalit so'zlar: qurilish, risk, boshqarish, baholash, korxona, audit, sug'urta.

KIRISH. Risklarni boshqarishga zamonaviy yondashuvning asosiy maqsadi riskni minimal darajaga tushirish emas, balki uning miqdoriy va sifat parametrlarini optimallashtirish, shuningdek, uning hajmini aniqlash kontekstida rejalashtirish vositalaridan foydalanish imkoniyatidir. Shu munosabat bilan aytishimiz mumkinki, risklarni boshqarishni optimallashtirishning samarali mexanizmini ishlab chiqish zarurati zamonaviy sharoitlarda dolzarb va ahamiyatli bo'lib bormoqda.

ASOSIY QISM. Bizning fikrimizcha, qurilish korxonalarida risklarni boshqarish tizimida boshqaruv jarayoni samaradorligini oshirish uchun riskni erta aniqlashdan tortib, uzoq muddatda uni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishgacha bo'lgan izchil tashkiliy harakatlar algoritmidan foydalanish kerak. Korxonadagi risklarni boshqarish sxemasining klassik versiyasi quyidagicha ifodalanishi mumkin:

1. Risklarni bir qator omillarga (tarmoqning o'ziga xosligi, joylashuvi, huquqiy shakli va boshqalar) qarab aniqlash va tasniflash;
2. Korxonaning hayotiylik sikli bosqichiga bog'liq bo'lgan risklarning kattaligi va dinamikasining xususiyatlari;
3. Alohida tashkiliy-iqtisodiy chora-tadbirlar va texnologik operatsiyalarga qarab tuzilmani va cheklovchi risk ko'rsatkichlarini baholash;
4. Korxonadagi risk darajasini pasaytirish zaruratini hisobga olgan holda risklarni boshqarish tizimidagi faoliyatni nazorat qilish va monitoring qilish;
5. Mavjud risklarni boshqarish tizimining samaradorligi va natijadorligini ma'lum bir vaqt birligida baholash.

Risklarni boshqarish jarayoni, zamonaviy risklarni boshqarish yondashuvlari nuqtai nazaridan, korxonadagi risk miqdorini optimallashtirish bo'yicha ketma-ket

harakatlarni amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan bir qator bosqichlarga bo'linishi mumkin. Bosqichlarni tanlash asosan empirik shartli harakat ekanligini tan olish kerak, chunki amalda ko'pincha alohida bosqichlarni sinxronlashtirish va ularni bajarishning vaqtinchalik chegaralarini belgilash mavjud.

Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish tizimini shakllantirish sharoitida korxonada risklarni boshqarishning quyidagi asosiy bosqichlarini ajratish mumkin.

1. Maqsadni belgilash va o'rganilayotgan obyektning tashkiliy tuzilmasida risklarni boshqarish o'rnini aniqlash.

2. Korxonadagi risklarni aniqlash va iqtisodiy-statistik tahlil qilish

3. Muqobil usullarni tahlil qilish va paydo bo'lgan strategiya doirasida risklarni boshqarish usullarini yakuniy tanlash asosida korxonada riskka ta'sir qilish usullarining samaradorligini taqqoslash.

4. Tanlangan strategiya kontekstida risklarni boshqarishning tanlangan usulini amalga oshirish.

5. Risklarni boshqarish strategiyasini amalga oshirish uchun ichki nazoratni tashkil etish. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish bo'yicha nazorat, garchi alohida bosqich sifatida ajratilgan bo'lsa ham, ayni paytda murakkab tashkiliy kategoriya bo'lib, boshqaruv jarayonining barcha bosqichlariga mos keladi.

Ichki audit nafaqat nazoratni, balki uslubiy funktsiyalarni ham amalga oshirish bilan bog'liq, chunki ichki auditor xo'jalik yurituvchi subyektning buxgalteriya hisobi muhitining sifatini muntazam ravishda kuzatib boradi va jiddiy xatolarni aniqlaydi, buxgalteriya hisobini, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar beradi.

6. O'zgarishlar va oqibatlarning monitoringi, korxonaning risklarni boshqarish tizimini yanada takomillashtirish.

Qurilish korxonalarida boshqaruv strukturasi (risk menejment)

Qurilish korxonalarida risklarni tahlil qilish va yaxlit boshqaruv Ishonchli nazorat mexanizmlarini tadbiq etish, quril

Qurilish korxonasi rahbariyati

Qurilish korxonasi nazorat muhiti

Tashkiliy tuzilmaning kadrlar siyosati

Samaradorlikni monitoring qilish. Korxona darajasining barcha bo'g'inida qaror qabul qilish jarayoniga "xarajat-natija" bah

1-rasm. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish jarayonlarining ichki nazorati tizimi¹

O'zgarishlar va oqibatlarni monitoring qilish bosqichi vakolatli boshqaruv qarorlarini qabul qilish zarurligini hisobga olgan holda tizimga qayta aloqani ta'minlaydi. O'rganilayotgan boshqaruv jarayonining dinamik tabiatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mulkchilikning har qanday shaklidagi korxonada risklarni boshqarishning moslashuvchanligini samarali ta'minlashga qaratilgan.

Yuqoridagi barcha bosqichlar muallif tomonidan tizimlashtirilgan va korxonadagi risklarni boshqarish jarayoni algoritmining tizimli-mantiqiy diagrammasi shaklida taqdim etilgan (2-rasm).

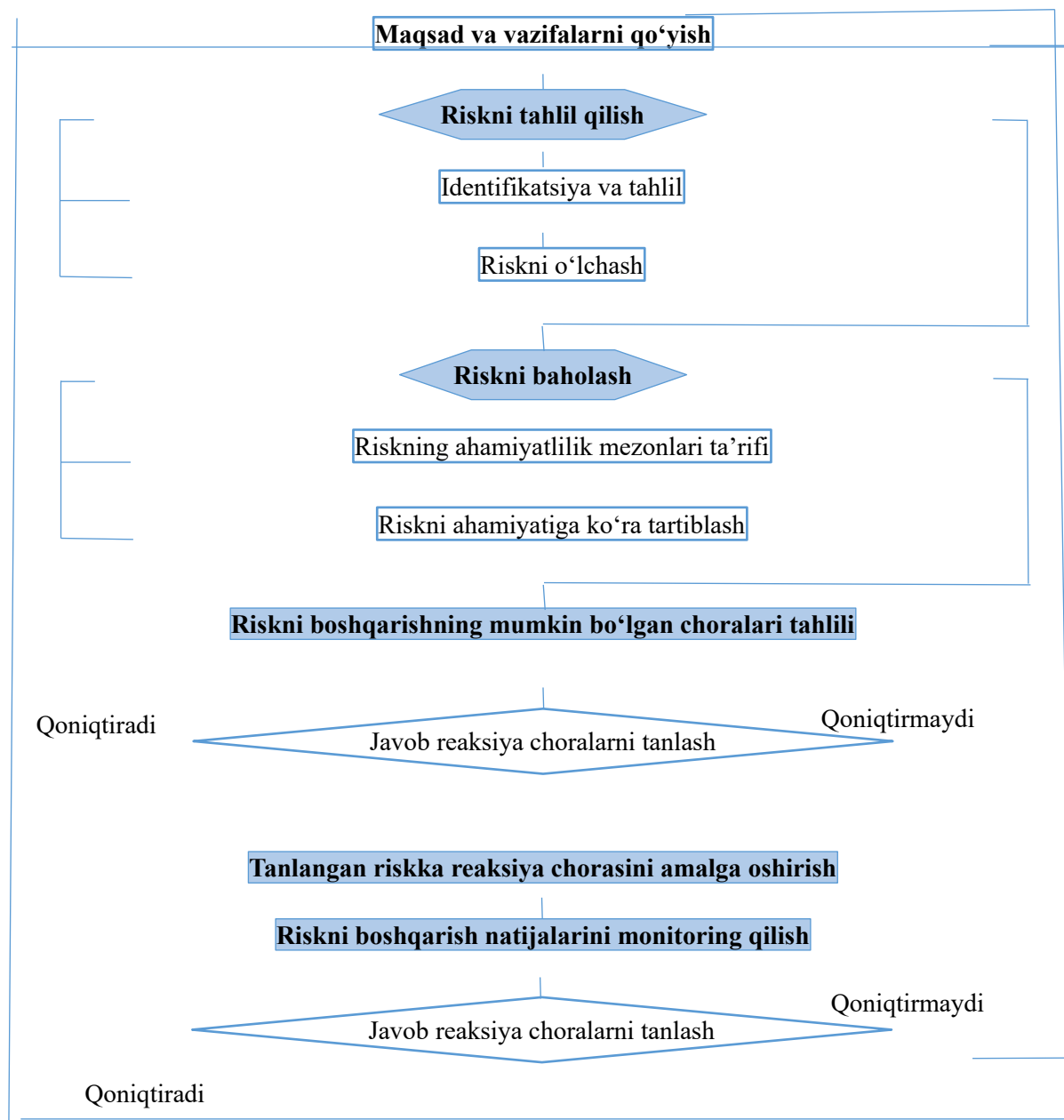
Taklif etilayotgan algoritm risklarni boshqarish tizimi haqidagi qarashlarimizga muvofiq ishlab chiqilgan. Algoritm noaniqlik holati mavjudligidan kelib chiqadi, uni risklarni boshqarish vositalaridan foydalangan holda aniqlikka aylantirish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, korxonalar o'z faoliyati davomida bir risk bilan emas, balki bir qator turli xil riskli vaziyatlarga duch kelishadi, bu korxonalarni riskka qarshi kurashish uchun samarali chora-tadbirlarning yagona tizimini yaratish zarurligi haqidagi fikrga olib keladi.

Risk portfelini boshqarish keng qamrovli yondashuvni talab qiladi:

- 1) Har bir riskni alohida tahlil qilish, ma'lum risk holatlarining xususiyatlarini tushunishga va riskni boshqarish uchun mos vositalarni tanlashga imkon beradi;
- 2) Risklar portfelini yaxlit tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, bu risklarning ma'lum bir biznes tuzilmasiga umumiy ta'sirini aniqlash imkonini beradi.
- 3) Korxonadagi risklarni tahlil qilish va baholashning asosiy maqsadi kutilayotgan risk darajasini aniqlashga tizimlashtirish va kompleks yondashishdir.

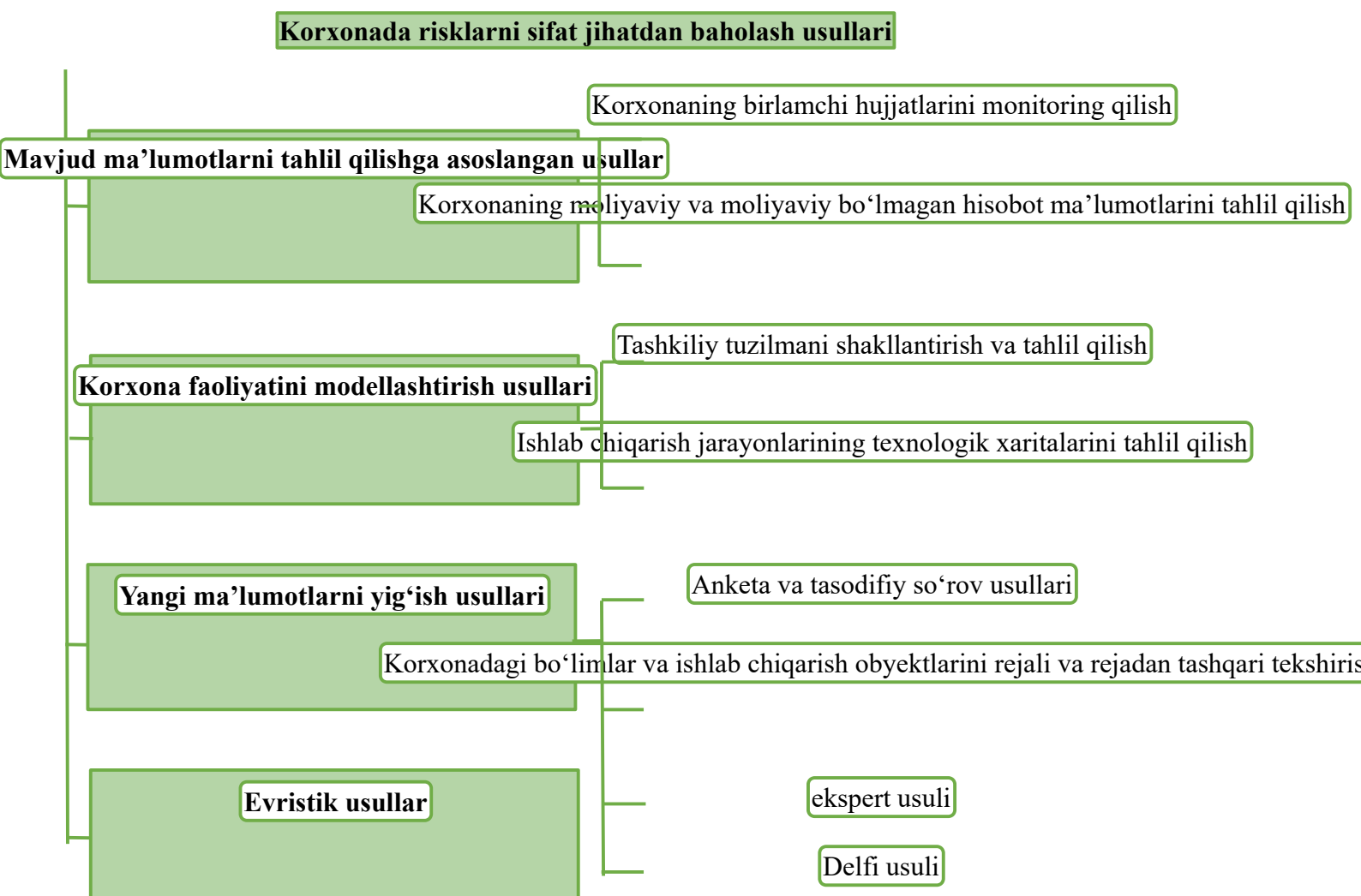
¹Muallif ishlanmasi

2-rasm. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish jarayoni bosqichlari algoritmi²

Korxonadagi risklarni baholash uchun ikki guruhga bo'linadigan turli usullar qo'llaniladi. Korxonada risklarni sifat jihatdan baholash usullarni qo'llash orqali tahlil qilinayotgan obyektning mumkin bo'lgan risklari aniqlanadi, ya'ni ushbu riskning paydo bo'lishiga ta'sir qiluvchi manbalar va omillar aniqlanadi hamda tavsiflanadi, obyektning eng riskli hududlari aniqlanadi. Sanoat korxonalari faoliyatiga ta'sir qiluvchi risklarni aniqlash mutaxassislarga risklar soni bo'yicha risk darajasiga aniq baho berish va amalga oshirilayotgan loyihalarning dastlabki bosqichida ma'lum qarorlaridan voz kechish imkonini beradi. Bizning fikrimizcha, risklarni sifat jihatdan tahlil qilishda qo'llaniladigan usullarni to'rt guruhga bo'lish mumkin (3-rasm).

² Muallif ishlanmasi

3-rasm. Korxonada risklarni sifat jihatdan baholash usullari³

Riskni sifat jihatdan baholash doirasida quyidagi usullar eng maqbulidir: ekspert baholash usuli, xarajatlarning texnik-iqtisodiy tahlili, analogiya usuli.

Ekspert baholash usuli muayyan muammo bo'yicha faoliyatning turli sohalaridagi malakali mutaxassislarni so'rov o'tkazishdan, so'ngra natijalarni statistik usullardan foydalangan holda qayta ishlashdan iborat. Hisob-kitoblar yoki taqqoslashlarni amalga oshirish uchun korxona rahbariyatidan zarur ma'lumotlar yetarli bo'lmaganda yoki yo'q bo'lganda murojaat qilinadi.

Korxonadagi risk darajasini pasaytirish uchun quyidagi harakatlar va vositalardan foydalanish mumkin:

1. Mutaxassislarni jalb qilgan holda loyihani boshlashdan oldin rejalashtirilgan ishlarni chuqur o'rganish, shu jumladan SWOT tahlili metodologiyasidan foydalanish.

2. Ko'zda tutilmagan xarajatlarni qoplash uchun mablag'larni zaxiralash, bu potensial risklarning ushbu risklarning oqibatlarini bartaraf etish uchun zarur bo'lgan xarajatlar miqdori bilan bog'liqligini nazarda tutadi.

³Iqtisodiy adabiyotlarni tahlil qilish orqali muallif tomonidan ishlab chiqilgan

3. Loyihada ishtiroklari o'rtasida risklarni taqsimlash, bu esa qo'shimcha aksiyalar chiqarish, sho'ba korxonalar tashkil etish, birlashishni nazarda tutadi.

4. Cheklash - faoliyat jarayonida foydalaniladigan mablag'lar, moddiy va mehnat resurslari miqdorini cheklash, jalb qilingan kredit resurslariga cheklovlar o'rnatish. U kreditga tovarlarni sotishda, debitorlik qarzlarini boshqarishda, kreditlar berishda va boshqa hollarda foydalaniladi.

5. Diversifikatsiya - qo'yilgan mablag'larni daromadni yo'qotish imkoniyatini kamaytirish maqsadida turli xil kapital qo'yilma obyektlari o'rtasida taqsimlash.

6. Sug'urta - risklarning bir qismini sug'urta kompaniyalariga o'tkazish.

7. O‘z-o‘zini sug‘urtalash - xo‘jalik yurituvchi subyekt tomonidan natural va pul sug‘urta (zaxira) fondlarini mustaqil ravishda yaratish. U sug‘urtalangan mulkning qiymati butun biznesning mulkiy va moliyaviy parametrlariga nisbatan kichik bo‘lgan hollarda qo‘llaniladi. Bundan tashqari, juda kichik yo‘qotish ehtimoli bilan o‘z-o‘zini sug‘urta qilishdan foydalanish tavsiya etiladi.

Risklarni kamaytirish mexanizmini takomillashtirish uchun ushbu vositalarning kombinatsiyasidan foydalanish maqsadga muvofiq.

XULOSA. Qurilish korxonalarida risklarni boshqarish - bu nafaqat xavflarni kamaytirish, balki loyiha samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanishni ta'minlashning muhim omilidir. Uslubiy yondashuvlar orqali risklarni aniqlash, baholash, ustuvorliklarini belgilash va ularni optimallashtirib beruvchi tizimli mexanizmlar shakllantiriladi.

ÇÀÊËÐ×ÁÏÊÀ. Óĩðàâêáíêà ðêñêàíê à ñòðĩêòâêüíũ ïðâáíêçàöêÿ ÿâêÿâòñÿ íâ òĩêüêĩ ñðââñòâĩ ñíêâáíêÿ ðêñêĩâ, íí è ââæíũ òâêòĩðĩ ñĩâũðáíêÿ ýòââêòêáíñòê ïðĩâêòĩâ, ðàöêĩíâêüíâĩ êñĩñĩêüçĩâáíêÿ ðañóðñĩâ è íâññĩâ÷áíêÿ òñòíê÷êáíâĩ ðaçâêòêÿ. Íâòĩâíêĩâê÷âñêêâ ñĩâðĩâũ òĩðíêðóðò ñêñòâĩíũâ íâðáíêçĩũ âũÿâêáíêÿ, ïòâíêê, ïðêĩðêòâçàöêê è ñĩòêíêçàöêê ðêñêĩâ.

CONCLUSION. Risk management in construction organizations is not only a means of reducing risks, but also an important factor in increasing the efficiency of projects, rational use of resources and ensuring sustainable development. Methodological approaches form systemic mechanisms for identifying, assessing, prioritizing and optimizing risks.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aïðiaüââ Ñ.Í. Óïðââëáíëâ ðëñëàìè â ïðääïðëíëàòäëüñòââ – Í.: Èçäàòäëüñêî-òïðäíäâý êîðíðäòëý «Ääøëíâ è Êî». - 2013. – 482 ñ.
2. Mirzayev B.O. “Qurilish obyektlarini qurilish risklaridan sug‘urtalash - risklarni boshqarishning samarali usullaridan biri” Agrobiznes, fan va texnologiyalar jurnali, Toshkent davlat agrar universiteti, 2025-yil, '6/[6]-son.
3. Mirzayev B.O. “Risklarning yuzaga kelish sabablari va ularni boshqarish asoslari” Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, [2025-5].
4. Ääëääáíîâ, È.Ò. Ðëñê-íáíáäëíáíò -Í.: Ôëíáíñü è ñòàòëñòëëà, 1996. - Ñ.192.

5. Ðíàííà, Á.Ñ. Êàññèòèàöèÿ ðèñèâ: ïðèîèü è èðèàððè [Ýåâòðèíóé ðàíóðñ] «Ôèáííü è èäåò». - '2. 2006. - Ðàæè äñòóã: <http://www.aup.ru/articles/finance/4.htm>
6. Áåÿàà È.Ð., Êèçèàà Í.Í. Ðàíóàèííà ðèñè èííàèè// Ýèíèè-àñèà ñèòàí. 2014. ' 3. Ñ. 28-33.